

פוסט משל עצמך: אימהות מייצרות וצורכות מופעי זהות בעמוד הפייסבוק "מאמאצחיק"

עינבל יצחק¹ ומתן אהרוני²

תקציר

להפוך לאימא בחברה הישראלית בעידן של מודרניות מאוחרת היא משימה מאתגרת בשל המתחים, הלבטים והדרישות הנלווים לזהות חברתית זו, המושכים לכוונים מנוגדים - מסורתיים ומודרניים כאחד. באקלים חברתי זה נוסדה במרץ 2017 קהילת "מאמאצחיק" ברשת החברתית פייסבוק כקבוצה סגורה המיועדת לנשים בלבד, שהפכה לקהילה המקוונת הגדולה בישראל. עיקר עיסוקה בזהות האימהית וההתמודדות עם הילדים, ניהול בית ועבודה, בני זוג, ודימוי גוף בעזרת אמצעים הומוריסטיים ופרפורמטיביים.

המחקר מבוסס על ניתוח תמטי של ראיונות עומק ושל פוסטים שפורסמו בעמודי הפייסבוק והאינסטגרם הפתוחים בהם מתפרסמים פוסטים פופולאריים מהקבוצה הסגורה כדי לענות על השאלות הבאות: (1) מהם מאפייני התכנים המועלים בעמודי הפייסבוק והאינסטגרם ו(2) כיצד אימהות חברות קבועות בקהילה משתמשות, מפרשות וחוות את פעילותה ברשת ואת הזהות העומדת במרכזה.

ממצאי המחקר מלמדים כי קהילה זו מציגה אלטרנטיבה חתרנית לנורמות המקובלות השמרניות סביב דמותה של האם המודרנית במרחב מקוון בעל אופי קרנבליסטי. היא מציעה כלים לעיצוב מודל חדש של "אימהות מקוונת חוצת גבולות", שהיא זהות אימהית ליברלית פמיניסטית ברשת. הקהילה מספקת לעוקבות במרחב המקוון פורקן זמני ללחצים החברתיים ותחושת העצמה אישית בעזרת מופעי זהות חתרניים מבדרים. האלטרנטיבה למקובל באה לידי ביטוי ביצירת הומור פמיניסטי חתרני כנגד ההגמוניה הפטריארכלית המתאגר את אידיאל "האימהות האינטנסיבית". האימהות המשתתפות בקהילה מציגות שיח סובייקטיבי על זהותן האימהית, גופן וחוויותיהן ובכך מוצגת חתירה נגד האידיאל הנשי והאימהי בתרבות הפטריארכלית.

מילות מפתח: הומור פמיניסטי, אימהות אינטנסיבית, אימהות מקוונת, קהילות ברשת, ייצוג תקשורתי

מבוא

זהות אימהית הינה תוצר תרבותי וחברתי המכתיב את הנורמות המצופות מהאם. בתרבות המערבית עוצבו כמה מודלים של אימהות, כשמודל "האימהות הפטריארכלית" הפך מודל פופולרי ומקובל המניח כי כל אישה רוצה להיות אם כחלק מרכזי מזהותה. מודל זה גורס כי אהבה ומסוגלות אימהית הן תכונות מולדות ורואה באימהות כמביאה אושר ומשמעות לחיי האישה (לביא, פוגל-ביז'ואי ובנימין, 2018). על בסיס זהות זו התפתח אידיאל "האימהות האינטנסיבית" (Hays, 1996) המגדיר "אימא טובה" כמי שמקבלת החלטות מנקודת המבט הסובייקטיבית של ילדיה ונמצאת פיזית ורגשית עבורם באופן תמידי (Arnold, 2014). אידיאל זה יוצר ציפיות שאינן ניתנות ליישום ובעקבותיו עלולות להתפתח השלכות נפשיות הכוללות דיכאון וחרדה בקרב אימהות

¹ עינבל יצחק דוקטורנטית בבית הספר לתקשורת, אוניברסיטת אריאל inbalzz@gmail.com

² ד"ר מתן אהרוני בית הספר לתקשורת, אוניברסיטת אריאל matanah@ariel.ac.il

(Hilbrecht et al., 2008). אימהות בישראל עלולות להיות פגיעות אף יותר להשלכות אידיאל זה בשל אתוס המשפחתיות, העיסוק המתמיד בדמוגרפיה, שיעור הפריור הגבוה וכתוצאה מסיבות ונסיבות תרבותיות, דתיות והיסטוריות נוספות (גולדין, 2006).

בעידן העכשווי אימהות רבות משתמשות ברשתות החברתיות המקוונות במטרה להציג את תפקידן החברתי החדש – האימהות (Kim et al., 2015). בנוסף לכך באמצעות תקשורת עם אימהות אחרות, המתאפשרת ביתר קלות ברשתות החברתיות, הן מקבלות תמיכה רגשית, אינפורמציה ותחושת שייכות (Drentea & Moren-Cross, 2005). בהתאם למודל האימהות המקובל, מחקרים מצאו כי אימהות נוטות להציג ברשתות החברתיות זהות של "אם טובה" הנגזרת מאידיאל "האימהות האינטנסיבית". תופעה זו יוצרת תחרות בין אימהות בייצוג זהות וירטואלית של אם מאושרת הנמצאת עבור ילדיה פיזית ורגשית כל הזמן. אימהות אשר לא נוהגות באופן "הנכון" על פי אידיאל זה סופגות שיח שיפוטי וביקורתי (Valtchanov et al., 2016).

המפגש היום יומי ברשתות החברתיות עם המודל יוצר בקרב אימהות אשמה עצמית ותסכול נוכח הפער בין חוויית האימהות האישית לבין ההכרח החברתי לתפקד כ"אם טובה". כתוצאה מכך נוצרו גם מרחבים וירטואליים המאפשרים שיח מתריס ומתנגד לאידיאל זה באמצעות רטוריקת סרקזם והומור (Pedersen, 2016; Petersen, 2015). במתח בין המרחבים המקוונים השמרניים והמאתגרים מחקר זה משתלב, במטרה להסביר ולהגדיר תיאורטית את השיח הנשי אימהי בקהילה המקוונת הפופולרית ביותר בישראל (יום טוב, 2021). חשיבות מקרה בוחן זה הוא בהבנה כיצד הקהילה המקוונת מאתגרת נורמות תרבותיות בחברה הפטריארכלית הישראלית (Lentin, 2014) על ידי חשיפת אסטרטגיות חדשות. אלה מנכסות את השיח הגברי הישראלי ומתמודדות עם טאבו תרבותי בנוגע לגוף הנשי באמצעות פרקטיקות קרנבליסטיות ומבדרות מקוונות של נשים. אסטרטגיות אלה מציעות מודל מקוון אימהי חדש המתאגר את המודלים השמרניים הקיימים.

קהילות נשים מקוונות שונות קיימות בקבוצות פייסבוק ישראליות העוסקות בנושאים שונים הקשורים לזהות האם, כגון אימהות ("מאמאזון" ו"אמהות משקיעות") הנקה (קבוצת הפייסבוק של "ליגת לה לצי'ה", "מניקות מעניקות"), בישול ("אמהות מבשלות ביחד") וכו'. קבוצות אלה מזמינות אימהות להתאגד יחדיו ולבטא את עצמן. מתוך מגוון זה, המחקר הנוכחי מבקש לבחון את ההתנהלות המתרחשת והזהות המתגבשת ומוצגת בקהילה הגדולה והפופולרית ביותר בישראל, "מאמאצחיק" (יום טוב, 2021). קבוצת הפייסבוק הסגורה מונה כ-762,000 חברות דוברות עברית מהארץ והעולם (נכון לדצמבר 2023). בנוסף פועלים עמודי אינסטגרם ופייסבוק של אותה קהילה תחת אותו שם הפתוחים לכל, כולל גברים, אחריהם עוקבים מאות אלפים גולשים נוספים. העמודים מאפשרים חשיפה של פוסטים נבחרים מהקבוצה הסגורה לקהל הרחב. המחקר בוחן את מאפייני התכנים ואת פרשנותן ושימושן של אימהות חברות קבועות בקהילה.

המחקר הנוכחי מבקש בעזרת בחינת מקרה הבוחן לקדם תיאורטית את הנושא של זהות אימהית מועצמת, אותה מציגה אנדריאה אוריילי (O'Reilly, 2021) כגישה פמיניסטית אימהית המכוננת באמצעות פרקטיקות המתנגדות למוסד "האימהות הפטריארכלית" על ידי הצגה של מודל אימהי מקוון חדש המכוון בקרב נשות הקהילה. אימהות המחזיקות בתפיסה זו מגדלות את ילדיהן בניגוד לאימהות הנורמטיבית האידיאלית שנמצאת תמיד ומקריבה קורבן אישי לטובת גידול הילדים.

אימהות כזהות חברתית

הפיכתה של אישה לאם הוא תוצר של תהליך ביולוגי המסמן את סיום ההיריון המתרחש לאחר הלידה ומהווה מעבר לסטטוס חברתי חדש. אימהות (motherhood) הינה הגדרה חברתית באמצעותה החברה מסמנת את האישה במקום ובתפקיד מוגדר בחברה (Phoenix et al., 1991). האימהות מתארת את היחס בין האם לילדה מבחינה פיזיולוגית, סוציולוגית ורגשית (פרוני, 2009). בחברה המערבית האימהות הוא תפקיד חברתי משמעותי המצופה מהאישה, הכולל את תפקיד עבודות הבית, הדאגה והטיפול בילדים (Mcgoldrick & Carter, 2001).

הגישה הפמיניסטית מציינת כי נטילת האם על עצמה את התפקיד העיקרי של הטיפול בילדים אינו נובע מאינסטינקט נשי טבעי ומהותי, אלא מהבניה חברתית (Hays, 1996). הגדרת האימהות הרווחת בחברות ותרבויות רבות היא "האימהות הפטריארכלית" שבבסיסה ניצבות שלושה עקרונות: (1) המהותנית (essentialization), שמניחה כי כל אישה רוצה להיות אם כחלק ממהותה כאישה וכמרכיב בלבדי בזהותה; (2) הטבעיות (naturalization), הגורסת כי אהבה לילדים ומסוגלות אימהית הן תכונות מולדות; (3) האידיאליזציה (idealization), שרואה באימהות כמביאה אושר ומשמעות לחיי האישה. על סמך הנחות אלה הוגדרה "האימהות הטובה" ומוסדו הנורמות והפרקטיקות הנדרשות ל"אם הטובה" (לביא, פוגל-ביז'ואי ובנימין, 2018).

תחת אותה זהות ושיפוט חברתי האימהות עטתה על עצמה אידיאל אותו כינתה שרון הייס (Hays, 1996) "אימהות אינטנסיבית" (Intensive Mothering). נקודת מבט זו מגדירה "אימא טובה" כאחת המקבלת החלטות מנקודת המבט הסובייקטיבית של הילד, כאשר מטרת מטלותיה האימהיות הוא לייצר ילדות שתוביל את ילדיה לחיים בוגרים מוצלחים בעיקר באמצעות נוכחותה התמידית (Arnold, 2014). האימהות כמוסד חברתי משמשת קריטריון להערכת אימהות ונשים בכל גיל, בכל מצב ובכל הקשר הנשפטות על פי מידת מחויבותן לקוד האימהות התרבותי ולהתנהגויות המצופות מהן (Phoenix et al., 1991; Rich, 1986).

הספרות המחקרית מראה כי דרישה זו ממשיכה להיות קו מנחה המארגן את חיי היומיום של אימהות רבות (לביא, פוגל-ביז'ואי ובנימין, 2018). במחקר שנערך בשנת 2005 בבריטניה ובחן כיצד אימהות מציגות את אימהותן (Choi et al., 2005) נמצא כי אימהות הבלטו בציבור את יכולותיהן האימהיות "כטובות בכל" והסתירו את המתחים והקשיים הכרוכים בתפקיד. ניקול אוליבר (Oliver, 2011) טוענת כי בשל חוסר הבטחון והפחד של אימהות מכשלון בבחירותיהן האימהיות, הן בוחנות את התנהגות האחת של השנייה על בסיס עמידתן באידאל "האימהות האינטנסיבית" ונמצאות בתחרות מתמדת. אידיאל זה יוצר ציפיות שאינן ניתנות ליישום ובעקבותיו עלולות להתפתח השלכות נפשיות הכוללות דיכאון וחרדה בקרב אימהות (Hilbrecht et al., 2008).

המצב של אימהות בישראל עלול להיות אף חמור יותר עקב שיעור הפרייה הגבוה ביחס לחברות מערביות אחרות - אישה בישראל יולדת בממוצע 3.1 ילדים לעומת ממוצע של 1.8 ילדים בקרב מדינות ה-OECD, וזאת בתמיכה מדינית המתבטאת גם בעובדה ששיעור הצריכה של טיפולי הפרייה חוץ-גופית (IVF) בישראל גבוה פי 8 מהממוצע העולמי (מן, 2017). נתונים אלה נובעים מתרבות המקדשת את המשפחתיות בישראל כאתוס מכונן הקשור גם לעיסוק בדמוגרפיה בישראל. כלומר, אידיאולוגיית "האימהות האינטנסיבית" מתעצמת בישראל כתוצאה מסיבות ונסיבות תרבותיות, דתיות והיסטוריות, אשר שמות את המשפחה והמשפחתיות כערך מרכזי, בתרבות היהודית ובתרבות הערבית הפטריארכליות כאחת (גולדין, 2006). בנוסף לכך, התרבות הפטריארכלית בחברה הישראלית מושפעת מהצבא, שהוא מוסד דומיננטי בישראל (Moshe &

Aharoni, 2020). כדי להתמודד עם אידיאל בלתי מושג זה, יוצג במחקר הנוכחי כיצד מתעצבת זהות אימהית המאתגרת זאת בקרב קהילה מקוונת ברשת החברתית.

אימהות ברשת

בעבר, אימהות יכלו לסמוך על תמיכת משפחותיהן המורחבת וחבריהן הקרובים באתגרים המלווים את גידול הילדים וניהול המשפחה. הסביבה העניקה להן מידע אודות הורות ותמיכה רגשית על מנת שיוכלו להתמודד עם הצרכים המנטליים, הרגשיים והפיזיים של תפקיד האימהות. בעקבות העידן הפוסט תעשייתי, שמתבטא במעבר של המדינות המפותחות מכלכלה המבוססת על תעשייה וייצור לכלכלת שירותים פיננסים, רפואיים וכו', השתתפותן של נשים בכוח העבודה הואץ. השתתפות בפרנסת המשפחה שינתה את מבנה ועצמאות המשפחה הגרעינית והחלישה את כוחה ותפקידה של המשפחה המורחבת. היא הובילה לשינויים במערכת התמיכה המסורתית לאימהות, אשר הופחתה (Arnold, 2014), ובמקומה האימהות נתמכות במדינה ובבעלי מקצועות זרים. הן נותרו להתמודד במסגרת המשפחה הגרעינית עם קשייהן. במצב זה נוצרה על ידן ועבורן פלטפורמה מקוונת שמאפשרת לקבוצות שונות מקום התכנסות, אוורור ותמיכה – הרשתות החברתיות במדיה החדשים.

רשתות חברתיות המשמשות אימהות מבטאות את הרעיונות המרכזיים של תיאוריית התרבות המשתתפת. זו תרבות בעלת חסמים נמוכים יחסית לביטוי אישי וגם אומנותי המעודדת מעורבות אזרחית. כלומר, באמצעות גישה לרשתות חברתיות מקוונות אימהות יכולות לבטא את עצמן בדיונים מגוונים בנושאים הרלוונטיים לאתגרי האימהות החדשה. בתרבות זו המשתתפים מרגישים תחושת קהילתיות שוויונית ולא מקצועית שבה מאמינים כי תרומתם חשובה והם חשים מידה מסוימת של קשר חברתי אחד עם השני (גינקנס, 2020).

כאמור, התשתית התקשורתית והנגישה של האינטרנט היא המאפשרת שימוש בפלטפורמות רשת לתחזוקת קשרים חברתיים מתמשכים, המייצרים קהילות מקוונות. קהילה מקוונת היא התארגנות דינמית של אנשים, הרואה במאפיין משותף או באינטרס משותף בסיס לקשר חברתי, ואשר בין חבריה מתנהלת אינטראקציה מתמשכת ברשת האינטרנט. קהילות מקוונות נבדלות מקהילות שאינן מקוונות בכך שאינן מוגבלות בגודלן, וההשתתפות בהן היא וולונטרית, על בסיס עניין משותף. העיסוק בנושא המשותף מייצר התמקצעות המעודדת את חברי הקהילה להרחיב את הידע שלהם בתחום (לב-און, 2015).

ברשתות החברתיות נוצרו קהילות וירטואליות על ידי ולמען אימהות לטובת מפגש משותף. במחקר שנערך בשנת 2015 שבחן קהילות דיגיטליות ברשתות החברתיות של אימהות מדרום קוריאה נמצא כי אימהות משתמשות ברשתות החברתיות כדי לתקשר עם אימהות אחרות ועם מעגלי משפחה וחברים במטרה להציג את התפקיד החברתי החדש שלהן – האימהות (Kim et al., 2015). באמצעות תקשורת זו אימהות יכולות להגדיל את ההון החברתי שלהן בהקשר של תמיכה רגשית, הענקת אינפורמציה, משאבים פיזיים ותחושת הגנה קהילתית (Drentea & Moren-Cross, 2005).

מחקרים נוספים מצאו כי הזהות הווירטואלית של האם המוצגת באופן שכיח בקהילות של אימהות הינה של "האם הטובה" על פי אידיאל "האימהות האינטנסיבית" – האם המציגה יכולות להיות מטופחת, מאורגנת ומאושרת ובה בעת להציג מצג שבו היא נמצאת בעבור ילדיה ברמה הרגשית והפיזית כל הזמן (Orton-Johnson, 2017). באופן בלתי מודע אימהות מחקות ולומדות

את הציפיה החברתית להדגים ולהציג "אימהות טובה" (Therrault, 2014). הן משוות את עצמן לאחרות ומציגות את עליונותן במימוש וייצוג האידיאל האימהי (de los Santos et al., 2019). פרקטיקה זו מייצרת תחרות בין אימהות (Oliver, 2011; Tardy, 2000). לעומתן, אימהות אשר לא נוהגות באופן "הנכון" על פי אידיאולוגיה זו סופגות שיח שיפוטי וביקורת (Valtchanov et al., 2016).

נוכח השיח המואץ סביב אידיאל "האימהות האינטנסיבית" נוצרו מרחבים וירטואליים המאפשרים שיח המתנגד למודל זה (Cook & Hasmath, 2014), כפי שנמצא במחקרה של Kate Orton-Johnson (2017) אודות חוויותיהן של אימהות מבריטניה, ארה"ב ואוסטרליה הקוראות בלוגים של אימהות. במחקר זהו שלושה סוגים של בלוגים; (1) intensive blogging - בלוגים אינטנסיביים המציגים מודל "האימהות האינטנסיבית" המדגימה רומנטיזציה של האימהות הטובה והמעניקה, ללא חשיפת הצדדים המורכבים והמתגרים של חוויית האימהות. (2) reality blogging - בלוגים ריאליסטיים המציגים מודל של אימהות אותנטית על כלל האתגרים שבתפקיד. (3) confessional blogging - בלוגים של וידויים המציגים מודל חתרני של אימהות. הם מביעים תגובה חריפה על נרטיב "האימהות האינטנסיבית" ומאתגרים את מיתוס ה"אם הטובה" באמצעות רטוריקת סרקזם והומור. Confessional blogging מציגים מרד ודחיה של האידיאליזם והאוטופיה של האימהות המוצגת ברשתות החברתיות (Petersen, 2015) ומציגים כישלון אימהי, פיחות עצמי וסיפורים "אמיתיים" של התנסויות אימהיות מביכות ומזעזעות. נמצא כי הקוראות בבלוגים אישיים אלה מוצאות ערך בהומור אפילו שהן מודעות לכך שהן פרפורמטיביות ולא אמיתיות. באמצעות הקריאה מתאפשרת להן ההזדמנות לעסוק בזהויות קונפליקטואליות כאימהות וכנשים (Orton-Johnson, 2017).

השימוש בהומור בבלוגים שהוזכרו נועד לערער את "הרצינות הרשמית" של תרבות האימהות השמרנית ולערער על האידיאל של "האימהות האינטנסיבית". ההומור נמצא שימושי גם בפלטפורמות מדיה אחרות, כמו בקומדיות ובתוכניות מערכונים טלוויזיוניות (Stone, 2016). לעיתים ישנו גם שימוש בהומור ברוח הקרנבל, אותו מציג מיכאיל בחטין, כחותר תחת ההגמוניה. זהו הומור גרוטסקי המשחרר את "התודעה האנושית, המחשבה והדמיון לאפשרויות חדשות" על ידי השעיית כל ההיררכיות, הנורמות, והאיסורים (Bakhtin, 1968, 49). חתרנות קרנבלסקית זמנית משחררת זו משמשת, לדוגמה, נשים חרדיות בעת צפייה משותפת בסרטי קהילה חרדיים בישראל (Aharoni, 2014). עם זאת, קיומו בצורה זו טרם נמצא בפלטפורמה מקוונת, כפי שיוצג במאמר הנוכחי.

בלוגים המתגרים את האידיאל השמרני של אימהות ממחישים את טענתה של אדריאן ריץ (Rich, 1986) כי על מנת שאימהות יוכלו להתנתק ממוסד "האימהות הפטריארכלית" עליהן לאמץ זהות של "אימהות רעות" או "אימהות פורעות חוק" (mother outlaws). פרקטיקה זו מכונה "חוויית האימהות נגד מוסד האימהות" (Mothering against Motherhood) (O'Reilly, 2021). ריץ' מסבירה את שני המושגים כך: Mothering מתייחס לקשר הפוטנציאלי של כל אישה לכוחה הביולוגי כיוצרת חיים ו-Motherhood המתייחס למוסד "האימהות פטריארכלית" שמטרתו שליטה גברית ודיכוי כוח זה. אנדריאה אוריילי (O'Reilly, 2021) מכנה זהות זו כ"אימהות מועצמת" המתארת אימוץ גישה פמיניסטית אימהית באמצעות פרקטיקות המתנגדות למוסד "האימהות הפטריארכלית". אימהות המחזיקות בתפיסה זו מגדלות את ילדיהן בניגוד לאימהות הנורמטיבית האידיאלית שנמצאת תמיד ומקריבה קורבן אישי לטובת גידול הילדים. אוריילי

מציינת כי "אימהות מועצמת" עדיין לא תועדה במלואה באופן אמפירי ועד כה היא מוצגת רק על ידי דרך הניגוד - מובנת כמה שהיא לא - הפוכה לאימהות פטריארכלית (O'Reilly, 102). מכאן מחקר זה מתחיל, במרחב הווירטואלי של קהילת "מאמאצחיק" בפייסבוק, שבו ייבחו אמפירית כיצד אימהות ליברליות בישראל המתאגדות יחדיו, בניגוד לבלוגים האישיים שנחקרו עד כה, מבטאות פרקטיקות של התנגדות לאידיאל "האימהות האינטנסיבית" ואיך הן מבנות זהות אימהית אחרת, אותה אוריילי קוראת לתעד, לאפיין ולהגדיר, כאלטרנטיבה לשיח האימהי שנמצא עד כה ברשתות החברתיות.

שאלות מחקר

בהתאם לספרות המחקרית ולמקרה הבוחן הנבחר, המבטא תופעה פופולרית במיוחד בתרבות הרשת בישראל, שאלות המחקר שמנחות את מחקר זה הן: 1. מהם מאפייני התכנים שמועלים בעמודי הפייסבוק והאינסטגרם "מאמאצחיק". 2. כיצד אימהות חברות קבועות בקהילת "מאמאצחיק" מפרשות וחוות את הפעילות של הקהילה ברשת ומשתמשות בה לטובת הצגת זהות אימהית אחרת שמתבטאת במרכז הקהילה.

מתודולוגיה

במטרה לבחון כיצד זהות אימהית בישראל מתבטאת ברשת נבחרה קהילת "מאמאצחיק" בזכות היותה הקהילה המקוונת הגדולה והפופולרית ביותר בישראל (יום טוב, 2021). "מאמאצחיק" החלה כקהילה סגורה ברשת החברתית פייסבוק במרץ 2017 המיועדת לנשים בלבד – בעיקר לאימהות, נכון לחודש דצמבר 2023 הקבוצה מונה כ-762,000 נשים דוברות עברית מהארץ והעולם. כלומר, זו הקהילה המקוונת הגדולה בארץ שעיקר עיסוקה באימהות בעידן הנוכחי. בכל חודש מפורסמים במוצע 7500 פוסטים ולהם מפורסמים תגובות רבות. לקהילה הוקם גם אתר אינטרנט, עמודים רשמיים פתוחים בפייסבוק ובאינסטגרם ובהם מפורסמים פוסטים נבחרים מקהילת הפייסבוק הסגורה המופצים כל יום. בקהילה מפורסמים פוסטים ותמונות הומוריסטים שעוסקים ביומיום של אימהות על ידי האימהות החברות בקהילה.

כדי לענות על שאלות המחקר נערך ניתוח תמטי של פוסטים ושל ראיונות חצי מובנים כחלק ממחקר אינדוקטיבי. ניתוח תמטי הוא שיטת מחקר איכותנית של תהליך זיהוי דפוסים חוזרים מתוך נתונים אמפיריים (Maguire & Delahunt, 2017) המתבצע בכמה שלבים שיושמו במחקר הנוכחי. תחילה החוקרים צפו והכירו את התכנים הזמינים בעמודי הקהילה הציבוריים. לאחר ביצוע נטנוגרפיה (אתנוגרפיה מקוונת) (Kozinets, 2010) במהלך השנים 2020-2021, המתאפיינת בעיקר בהתמקדות בטקסטים מקוונים, זוהו מגמות ושיטות התנהלות בקהילה ואותרו דפוסים המאפיינים את הפוסטים. הדבר התאפשר הודות להיותה של אחת החוקרות חברה בקבוצה הסגורה. לאחר קריאה מדוקדקת של כל החומר האמפירי הוגדרו קטגוריות ראשוניות של נושאים שעלו כדפוס חוזר הן של מאפייני העמודים והן של נושאים שחזרו ועלו בראיונות. לאחר מכן אוחדו קטגוריות דומות לכדי קטגוריות עיקריות. לכל קטגוריה צורפו דוגמאות מייצגות. מתוך הקטגוריות נערך זיקוק נוסף של החומר לכדי תמות עיקריות. כדי להדגים ולהוכיח את התמות נערך לדוגמאות המייצגות ניתוח סמיוטי של התמונות החזותיות וניתוח טקסטואלי של הפוסטים. בסך הכל נבחרו 160 פוסטים פומביים שפורסמו בעמודי הפייסבוק והאינסטגרם הפתוחים לכל. הם מייצגים את הפוסטים מהעמוד הפרטי המרכזי ומשתלבים היטב עם הנושאים שעלו מהניתוח

הראשוני שנערך בקהילה הסגורה. הבחירה בניתוח הפוסטים הפומביים נעשתה על מנת לעמוד בסטנדרטים האתיים המקובלים, כך שנמנענו מלחשוף את המתפרסם בעמוד הפרטי שלא נחשף לציבור הרחב. החוקרים קיבלו אישור ממנהלות הקהילה לערוך מחקר על הקהילה ותכניה - פוסטים שמנהלות הקהילה פרסמו בעמודים הציבוריים, וזאת לאחר שהן קיבלו אישור מהנשים שפרסמו את הפוסטים בקהילה הסגורה לפרסמם בעמודים הציבוריים.

הניתוח הסמיוטי שנערך לתמונות המפורסמות בעמודי הפייסבוק והאינסטגרם (בארט, 2003) מפרק את הטקסט החזותי לסימנים המרכיבים אותו. הם נבחנו על פי המשמעות הדנוטטיבית של הסימנים ועל פי המשמעות הקונוטטיבית, כלומר המשמעות האסוציאטיבית והתרבותית שלהם. שילוב הסימנים יוצר רבדים של משמעויות ומוביל לאיתור המיתוסים שבתמונות ולאיתור המשמעויות האידיאולוגיות והערכיות שעולות מן הסימנים (אהרוני, 2020).

לצד הניתוח הסמיוטי נערך ניתוח טקסטואלי למסרים הלשוניים של הפוסטים שמובאים לצד התמונות. בניתוח זה נכלל ניתוח השיח, השפה והרטוריקה של הטקסטים הלשוניים, ונבחנו בו המשמעויות שעולות מהפוסטים. מניתוח זה ניתן ללמוד על תפיסות העולם של הכותב ועל יישום רעיונות והתנהגויות חברתיות. הניתוח הטקסטואלי בוחן גם את הסמנטיקה שמלווה את השימוש במילים מסוימות, כלומר את המטען החברתי והתרבותי שמתלווה לבחירת מילים מסוימות (אהרוני, 2020).

כדי לענות על שאלת המחקר השנייה נערכו ראיונות חצי מובנים עם 16 אימהות בגילאים שונים (26-55). רובן אימהות לשני ילדים ומעלה בין הגילאים 10-3. שתיים מהן אימהות לתינוקות, ואמא אחת היא גם סבתא. רובן בעלות השכלה אקדמית, כולן עובדות. שלוש מהן מנהלות בתפקידים בכירים. רובן מתגוררות באזור מרכז הארץ. שתיים גרות באזור ירושלים ואחת מתגוררת באזור הדרום. המרואיינות אותרו מתוך פנייה אישית למשתתפות בקהילה ובאמצעות שיטת "כדור שלג". כל המרואיינות הינן משתתפות קבועות בקהילת הפייסבוק הסגורה ומדווחות על צפייה והשתתפות יום יומית באופן קבוע. לפיכך, אימהות אלה מייצגות קהילה פרשנית, החולקות ידע על סוג מסוים של טקסט תרבותי הגורם להן לצרוך, לקרוא ולהבין אותו בצורה מסוימת (רגב, 2011).

הראיונות החצי-מובנים נועדו לבחון את מגוון הדעות של קהילה פרשנית ספציפית זו (Gaskell, 2000, 39). באמצעות הראיונות מתאפשרת הבנה מעמיקה על חוויותיהן ואת המשמעויות אשר האימהות מייחסות להן (Seidman, 1991). הראיונות נערכו בממוצע כשעה באמצעות מפגשים פיזיים ושיחות בוידאו. כל שמות המרואיינות המצוטטות הם בדויים, בהתאם לנומרות האתיקה המקובלות. לפני איסוף החומר האמפירי קיבלו החוקרים את אישור ועדת האתיקה של בית הספר לתקשורת באוניברסיטת אריאל לקיים ראיונות ולנתח את התוכן המקוון.

בהתאם למאפייני המחקר האיכותני, המהווה יצירה מורכבת, דחושה, המייצגת את הבנותיו של החוקר ואת פרשנותו את העולם ו/או את התופעות שהוא חקר (Denzin & Lincoln, 2011), נדרשת התייחסות רפלקסיבית. על כן, חשוב לציין כי אחת החוקרות היא אם לילדים צעירים שעבורה רשתות חברתיות מהוות חלק מהעולם החברתי ותרבותי, הכוללות גם את רשת הפייסבוק ואת עמוד הקהילה הנחקרת מאז הקמתו. החוקר הנוסף הוא גם כן בעל משפחה צעירה. מגדרו וחוסר ההיכרות המוקדמת שלו עם הקהילה הם המאפשרים לחזק ולהעמיק את ההזרה שנדרשת במחקר.

ממצאים

אימהות חתרנית

בעמוד "מאמצחיק" המשתתפות חוגגות את מודל האימהות ההפוך למודל "האימהות הטובה", שמוגדר גם כ"אימהות אינטנסיבית", באמצעות פוסטים מתריסים כנגד אידאל זה. החתרנות המוצגת בעמוד משמעותית במיוחד בשל השלכות המפגש היום יומי ברשתות החברתיות עם מודל "האימהות הטובה", המייצר תחושת אשמה עצמית ותסכול נוכח הפער בין חוויית האימהות הסובייקטיבית לבין הרצון או ההכרח לתפקד כ"אם טובה" בעיני החברה. תחושות אלו הובילו אימהות רבות להזדהות עם השיח ההומוריסטי ועם השחרור מתחושת האשמה העצמית ותחושת העצמה אישית שמעודד עמוד "מאמצחיק".

דוגמא לפוסט הממחיש התרסה זו פורסם בתאריך 3.4.21 בו מוצגות שתי "אימהות חתרניות" ביניהן שוררת אחווה בלתי כתובה. בפוסט נכתב: "לשכנה שצעקה הבוקר לילדים שלה 'אני תקף זורקת אתכן לשכנים' האם השניה עונה: 'אל תבני עלי כפרה אני לא בבית' ובסופו אימוגי מחייך. כותבת הפוסט מתארת סיטואציה המתאגרת את תדמית "האימהות האינטנסיבית" ומציגה בגאווה את ההפך ממנה כתופעה שנוכחת בקרב אימהות רבות ושיש להתגאות בה. האפקט הקומי נוצר מתוך תגובתה של כותבת הפוסט. לא רק שהיא לא מגיבה בחומרה כלפי הנאמר, אלא היא מזדהה עימה ובורחת גם היא מאחריות על ילדיה של שכנתה, ברמיזה כי אינה מעוניינת בילדים סביבה. כלומר, הפוסט קורא לביטול השיפוטיות החברתית ומעודד את הסולידריות החברתית של "האם החתרנית" כזהות שנחגגת יחדיו. על בסיס חוויה משותפת זו, הנוצרת באמצעות לייקים ותגובות חיוביות, מתחזקת תחושת שותפות הגורל וההבנה כי החוויה האישית של איתגור מודל "האימהות הטובה" היא חלק מתחושה כללית של אימהות רבות ובכך הן חשות כי השחרור הנפשי מתחושת האשמה היא לגיטימית.

פרשנותן של אימהות חברות קבועות בקבוצה שרואיינו מלמדת כי החברות בקהילה משחררת אותן מהצורך בהצגת זהות וירטואלית של "אם טובה", שאיננה מתארת את חוויית האימהות האישית שלהן. גילי אם לשניים (בת 36) מתארת בריאיון אישי זאת כך:

ברגע שאני צריכה להציג בפייסבוק וברשתות חברתיות כל הזמן צד יפה שלי, הצד היותר טוב שלי, והילד שלי הכי מתוקתק או עם העגלה הכי הכי, זה הכל כזה מזויף. אז אתה חייב איפשהו לפרוק את המתח הזה [...] אני מרגישה בקבוצה שפויה. זה גורם לי להרגיש נורמלית. פה אתה חושף את הפגמים, אתה מהלל את הפגמים ואתה חושף את 'האמת העירומה' ואף אחד לא שופט או אומר לך ככה לא מתנהגים, כן מתנהגים, זה לא בסדר, זה כן בסדר וכאילו, קצת כמו קבוצת תמיכה, כאילו, זה בסדר שעכשיו לא בא לך לשכב עם בעלך. זה בסדר שלא נגעת בכביסה כבר שבועיים [...] פתאום את אומרת 'סבבה אני שפויה אני בסדר. זה אצל כולן ככה לא רק אצלי'.

לצד הפורקן והשפיות שהציגה גילי, דנה אמא לשלושה (בת 39) מוסיפה כי לעומת קהילות רשת אחרות שאחריהן עקבה, קהילת "מאמצחיק" היא ייחודית בזכות שימושה בשיח המאפשר איזון ונחמה בניגוד לדרישות החברתיות השמרניות, כדבריה:

את נפגשת [ב"מאמצחיק"] עם אימהות אחרות שהן כן מדברות בשפה שלך [...] שכן תוקעות את הילד מול המסך כי הן צריכות לעשות משהו ולא 'אויי ואבוי זה שורף להם את המוח, הילד לא יגדל להיות איינשטיין'. את מבינה שאת לא לבד, שכולם עייפים, שלא רק את עייפה מהעולם הזה וזה בסדר וכולן מתלוננות. זה מקום מנחם, זה מקום שמרגיע אותך לדעת שיש

עוד כאלה ואפילו יותר גרועות. תמיד צרת רבים זה חצי נחמה. "מאמאצחיק" גרמה לי לאזן את התחושות והמציאות שאני חיה בה ולהבין שאני נורמלית [...] אין ספק שהקבוצה הזאת השפיעה עלי בכלל, על הטון ועל השיח, על איך אפשר להגיד ומה אפשר להגיד וכמה אפשר להגיד. הבנתי שהכל אפשר להגיד, הכל בסדר להגיד.

האימהות המרואיינות השתמשו בשיח פסיכולוגי בעזרת מושגים כגון שפיות ("אני מרגישה שפויה" – גילי) ונורמליות ("אני נורמלית" – דנה), ביחס לקהילה ולהתמודדותן האישית מול מודל "האם הטובה" החברתי שאיננו בר השגה. שיח סובייקטיבי זה מאפשר להן להציג את הלגיטימיות של חתרנות זהותן האישית במרחב קולקטיבי המאפשר זאת. פרשנותן של האימהות את קריאת הטקסטים מעידה על תפיסה עצמית וחברתית של התרסה כנגד תפיסה תרבותית בלתי ניתנת למימוש שאינה ממחישה את חוויותיהן האישיות כאימהות העלולה לפגוע בהן נפשית. גם יערה, אמא לתאומים (בת 36), מהדהדת את שיח הפסיכולוגי בהסבר לשימושה בעמוד, כשהיא מעידה שהעמוד עזר לה להתמודד עם מצבה הנפשי (דיכאון אחרי לידה), בזכות המפגש עם הדומות לה, כדבריה:

כשילדתי תאומים, הייתי בשוק חיי, וכשהם גדלו ונהיו בני שבעה חודשים התחלתי לסבול מאוד. כאילו, לא היה לי סבבה ולא מתני על הילדים שלי. החיבור הזה בתוך "מאמאצחיק", זה כאילו מצאתי מקום [...] ההומור הוא היה כזה על שמישהו ייקח אותם ממני [...] זה נתן את הנרמול הזה באמת לאימהות שהן לא מתות על הגיוב.

הקהילה מייצרת עבור אימהות מרחב שבו חלק מהדרישה החברתית למודל האימהות הפטריארכלית מתערער ובכך מתאפשרת הזדהות עם רגשות ומחשבות שאינם עומדים במודל "האימהות הטובה" וכנגד הגישה המהותנית שמניחה כי כל אישה רוצה להיות אם כחלק ממהותה וכמרכיב בלבדי בזהותה. הקהילה מאפשרת לאימהות לפרוק ולהבין שיש עוד כמוהן, שמותר לחוש כך ושהדבר אינו מעיד על היותן אימהות רעות.

זהותה של האם הנחגגת בקהילה מאתגרת גם את קיומה של הדיכטומיה המקובלת של "אם טובה" לעומת "אם רעה", כשהיא איננה מוגדרת "רעה" על ידי החברות בה. בפוסט שפורסם בתאריך 30.1.21 מודגם העיסוק במונח זה. בפוסט צוין: "אין אמא רעה, יש אמא שמתגעגעת לנתב"ג". המשפט מתכתב עם ציטוטו המפורסם של המחנך והסופר יאנוש קורצ'אק: "אין ילד רע, יש ילד שרע לו בחייו והוא מוציא תסכולו כלפי חוץ". המשפט מתכתב בצורה הפוכה, המאתגרת את הרעיון הבסיסי של אידיאל "האימהות האינטנסיבית" - הסתכלות האם על צרכיהם של ילדיה מנקודת מבטו של הילד. בניגוד לגישה זו, כותבת הפוסט מכריעה בתמציתיות כי האם צריכה לשים את עצמה וצרכיה במרכז (חופשה בחו"ל) ובמעשה זה היא קובעת כי פרקטיקה זו איננה מוגדרת כאימהות רעה. דוגמא זו ממחישה את השימוש בהומור בקהילה לעיצוב מחדש של זהות אימהית אלטרנטיבית איתה יכולות האימהות להזדהות.

סיוון, אם לשניים (בת 36), מציעה הגדרה אחרת לזהות האם באמצעות ניכוס הסלנג הצבאי הגברי המקובל בישראל לחייל שאינו עומד בנורמות בכוונה ובצורה מופגנת.

בקהילה, להיות האימא הטובה זה OUT, ולהיות אימא "זורקת זין" זה IN [...] זה לקבל את ההכרה על הפאלטות שלך. את מחפשת אפילו ביום שלך איפה היו לך דברים מטומטמים כדי לספר עליהם בקבוצה. אז את כבר לא מסתכלת על זה ככישלונות, את מסתכלת על זה בתור קטע ל"מאמאצחיק". זה ממש משנה את תפיסת מציאות... אני זכיתי לתהילת עולם מבחינתי כשהעליתי פוסט לפני שבועיים שקיבל 7000 ומשהו לייקים ו-600 תגובות שכולן

תיוגים, וזה היה כולה משפט אחד אבל משפט מחץ: "אני עובדת על ספר ילדים חדש שיקראו לו לאימא נשבר הזין".

הגדרתה של סיוון את האם המוצגת בקהילה כ"זורקת זין" מייצגת זהות מועצמת המשתמשת לשם כך בשיח המקובל בישראל לביטוי של כוח – והוא השיח הגברי-צבאי. חווייתה של סיוון במפגש היום יומי עם הטקסטים בקהילה היא של שינוי ואתגור תפיסת מציאות. היא מעידה על כך שבחוויותיה כאם היא מאתרת דווקא את הפרקטיקות שאינן נחשבות כ"אימהות טובה" על מנת ליצור תוכן הומוריסטי שתוכל לשתף בקהילה. הדבר מייצר עבורה תחושת שחרור אישית מרגשות האשם, העצמה והון חברתי מהפירגון בקהילה לפרקטיקה מאתגרת זו. אם כך, מניתוח התוכן והראיונות עולות עד כה שתי מסקנות עיקריות: (1) אימהות משתמשות בפלטפורמה הדיגיטלית להזדהות ולביטוי אישי במטרה לחוות שחרור עצמי מחוויות האימהות המאתגרות. (2) הקהילה מקיימת שיח מתריס המתנגד לציוויים החברתיים סביב האידיאל האימהי הנורמטיבי – "האימהות הטובה". לזה נדרשת לגיטימציה רחבה ברשת, אותה תאפשר האחוה הנשית.

האחוה הנשית מנצחת

פרקטיקה מאתגרת נוספת שנמצאה בניתוח התוכן והראיונות מתייחסת למונח "אחוה נשית" שהוטבע בשנות ה-60 של המאה ה-20 בהקשר של התאגדות נשים במאבק נגד הפטריארכיה של התנועה הפמיניסטית (Ghadery, 2019). המונח מעצים את חשיבות החברות בין נשים, אחדות ושיתוף פעולה מתוכן הנשים החברות בקבוצה שואבות כוח (Lemish, 2003). גם בעמודי הקהילה נמצא כי הזהות האימהית מודגשת ככזו שאינה נותרת לבדה או משויכת רק למשפחה הגרעינית. הפוסטים בקהילה מדגישים את ערך החברות בין נשים האמיצה והחזקה במיוחד בתקופת האימהות, וזאת כדי להוות חלופה למצב שבו נוצרת התכנסות משפחתית פנימה והקשרים החבריים מתרופפים. כלומר, את התמיכה, ההדרכה והעזרה שסופקה בעבר בקרב נשות המשפחה המורחבת מבקש לעודד ולספק העמוד של הקהילה תחת הערך של חברות סביב זהות משותפת וחוויה מאוחדת.

דוגמא מייצגת לכך מתבטאת בפוסט שפורסם בתאריך 10.4.21 שבו נערכה השוואה בין כוחה של הזוגיות המשפחתית לבין כוחה של החברות בין נשים. בפוסט נכתב: "הבסטי שלי הודיעה לי שהיא עוברת לצפון כי בעלה מתעקש. אז עשיתי מה שכל חברה טובה היתה עושה וניסיתי לשכנע אותה למה כדאי לה להתגרש. בינתיים היא מתלבטת, אעדכן!". כותבת הפוסט משתפת כי היא מרגישה שחברתה מתרחקת ממנה גם פיזית (גיאוגרפית) וכנראה גם מטפורית לטובת המשפחה הגרעינית שלה ולכן בקשר בין משפחה גרעינית לחברות בין אימהות היא מציגה לכולן את קדושת החברות על חשבון אחדות המשפחה. גם כאן ברוח השיח המאתגר של העמוד, הפוסט מבטא תוכן חתרני ושובר מוסכמות חברתיות שמבטא חלק מההקשר הרחב של תפיסת האחוה הנשית כמעל הכל.

גם בראיונות עם האימהות עלה כי ישנה תחושה של שותפות גורל נשית-אימהית המקדשת את החברות בין הנשים. גם כאן הן משתמשות במונחים הלקוחים מהשיח המיליטריסטי הגברי ומנכסות זאת לקולקטיביות הנשית. זהר, אם לשניים (בת 37) מתארת את תחושותיה: זה כמו "אחיות לנשק" כזה - 'איזה כיף אני שם, אני חלק מחצי מיליון נשים ששם', אז זו גאוות יחידה כזו.

כמו במקרים אחרים גם זהר משתמשת במונחים קולקטיביים "גאוות יחידה" ו"אחיות לנשק" הלקוחים מהסלנג הצבאי ומנכסת אותם לחווייתה האישית כחלק מהקהילה. מכאן ניתן ללמוד שההפנמה של החוויות מ"מאמאצחיק" ושל המאפיינים שלו מובילים לניכוס חתרני של מוטיבים גבריים, כשבחירת המילים מעידה על תחושת כוח ועוצמה.

גם נויה, אמא לשניים (בת 36) מבטאת את חווייתה כחלק מאחוה נשית אימהית בתיאור הבא:
אנחנו כאילו שותפות לסוד כזה, את יודעת, אנחנו סוג של שברנו מוסכמה ביחד.

נויה מתארת חוויה משותפת כפולה. מצד אחד הנשים מוצגות כשותפות סוד, שגם שימוש במושג זה מנכס מושג צבאי שמוגדר כידע משותף לקבוצה סגורה. מצד שני נעשית גם שבירת מוסכמה חברתית. המושג "שבירה" גם הוא לקוח מהשיח הצבאי. הוא מעיד על אקטיביות בניתוח ואתגור מוסכמה חברתית. מנגד, השימוש במונח "סוד" מעלה את ההשערה כי השינוי האקטיבי נותר בחדרי החדרים הווירטואליים ברשת החברתית, והפעולה האקטיבית לא גולשת אל מעבר לגבולות היצירה והצריכה ברשת.

ממצאים אלה מלמדים כי זהותן הדיגיטלית של האימהות המתהווה במפגש עם הטקסטים בקהילה יוצרת חוויה אישית של שותפות גורל נשית-אימהית. האימהות בקהילה חשות שהן חלק מיצירת זהותן האימהית באופן אקטיבי ומשתמשות בשיח המנכס ביטויים צבאיים המבטאים חוויה של כוח ועוצמה קולקטיבית לא להן, תחושת שייכות למאבק מול כוח גדול מהן, מול זהות אימהית אחרת, שלכאורה מצופה מהן, אותה הן מבקשות לאתגר ומול הגברים שלצידן.

גברים כאובייקטים להעצמה נשית

בהמשך לעיצובה של זהות האימהות החתרנית ולחשיבות האחוה והחברות בין נשים בתחושת הכוח והעוצמה האישית, הקהילה מאתגרת את המוסכמות החברתיות גם מבחינת היחס לבני הזוג הגברים. בקהילה ישנה התייחסות הומוריסטית אל בני הזוג של האימהות המוצגים כילדים שהאם צריכה לטפל בהם בנוסף לילדיה. ההומור של האימהות בקהילה סביב בני הזוג בא לידי ביטוי בשימוש בכינויים המחפצים את הגברים ומסמנים אותם כעצלנים, מבצעים פעולות מטופשות ומתנהגים כילדים, כגון; *מחמם האסלות, המיותר, הלא מועיל, תורם זרע, המזריע, מחמם הספות, הילד השלישי וכו'.* פרקטיקה דיסקורסיבית זו מסמנת את הגברים כאחרים ובעזרת סימון זה של האחר הנשים מגדירות זהותן ביחס הפוך אליו. בכך הן מעצימות עצמן כדמות החשובה, היצרנית והמועילה במשפחה. השפלה זו של הגבר בקרב הקהילה עומדת גם כהיפוך לתפיסת האישה כאחר, כפי שסימון דה בובאר (2001) מציגה שנעשה בחברה המערבית ביחס לדמותה של האם כאובייקט-*"כאחר"* אל מול הסובייקט הגברי, כדבריה: *כאשר הסובייקט מבקש לכונן את עצמו הוא זקוק לאחר, הוא תופס את עצמו רק באמצעות ההוויה הזאת, שאיננה הוא (דה בובאר, עמ' 205).*

דוגמא מייצגת למהלך זה מוצגת בפוסט שפורסם בתאריך 25.4.21, בו מוצג גבר שוכב על בטנו וצופה בטלפון הנייד על שטיח התפתחות מיוחד המיועד לתינוקות. כותרת הפוסט מייצרת את ההקשר ואת האפקט ההומוריסטי של התמונה: *"בלי עין רעה תראו איך הוא מרים את הראש".* הציפייה היא לראות תינוק המרים את ראשו כחלק מהתפתחותו הטבעית, תהליך בו האם ממתנה וחותרת אליו על מנת לעזור לתינוק לצלוח אתגרים אחרים בתהליך התפתחותו הגופנית. כאן מוצג גבר בוגר הממחיש את השיח המגחיק את הגבר המוצג כתינוק שצריך לטפל בו. המנח בתמונה בשכיבה מבטא פאסיביות ואנונימיותו מעידה על כך שהוא משמש אובייקט לטובת האקט הומוריסטי.

דנה אם לשלושה (בת 38) מבטאת את אותה תפיסה שמודגשת היטב בקרב נשות-אימהות הקהילה, כשמציגה את הגישה הדומיננטית ביחס לאבות המשפחה כ"אחרים":

הם יותר חלשים מאתנו והאימהות רק מחזקת עד כמה אנחנו יותר חזקות. אני שונאת לבוא בסטיגמות ובהכללות אבל זה מוכיח את עצמו. אנחנו עושות הכול. הרוב זה אנחנו [...] אימהות זה הכול, זה לדעת להיות מחנכת, מטפלת, המנחמת והתומכת, המורה, זה הכל. אסור להיות חלשה! זה הופך אותך לסופרוומן *over night*

האובייקטיפיקציה הגברית בקהילה מרמזת על הגנחה של האידיאל הגברי בתרבות הפטריארכלית, המתואר כחזק וכבעל הכוח הפיזי והנפשי לעומת האישה. הנגדה זו מתוארת בפרשנותה של דנה אודות הזהות האימהית הניחנת בכוחות ביולוגיים ונפשיים - "אסור להיות חלשה!" וכ"גיבורה כל יכולה ההופכת לכזו *Over night*" ובכך מרמזת לחוויית הלידה. פרשנות זו ממחישה את טענתה של אדריאן ריץ' (Rich, 1986) לגבי הפרקטיקה המכונה "חוויית האימהות נגד מוסד האימהות" (*Mothering against Motherhood*) (O'Reilly, 2021). מושג ה- *Mothering* מתייחס לחוויית האימהות והעצמת הקשר הפוטנציאלי של כל אישה לכוחה הביולוגי כיוצרת חיים לעומת מושג ה- *Motherhood* המתייחס למוסד "האימהות פטריארכלית" שמטרתו שליטה גברית ודיכוי כוח זה.

מכאן ניתן לסכם ולציין שהשימוש בהומור במקרים אלה מבטא שתי פרקטיקות דיסקורסיביות באמצעותן יוצאות האימהות כנגד תפיסות פטריארכליות שצמצמו לאורך שנים את תפיסתן העצמית כבעלות כוח ועוצמה. האחת, שימוש בגבר כאובייקט ליצירת הומור נשי עבור נשים. פרקטיקה הפוכה לזו ששימשה את השיח ההגמוני פטריארכלי לאורך שנים בהומור המשתמש בנשים כאובייקט. השנייה, בהומור זה הן מדגישות את כוחן הפיזי והמנטלי אל מול המיתוס הגברי האידיאלי בתרבות הפטריארכלית.

הגוף האימהי כאתר להתנגדות

כחלק מזהות אימהית חתרנית הבאה לידי ביטוי בקהילת "מאמאצחיק" האימהות משתמשות גם בשיח פארודי סביב פרקטיקות של משטור הגוף, כביטוי מתריס נגד מיתוס היופי (Wolf, 2002) ואידיאל הגוף המושלם ועיסוק חיובי בטאבו הנשי - הפרשות הגוף והמחזור הנשי. שיח זה, שאינו מקובל במרחבים ציבוריים בישראל, גם מאפשר לנשים ואימהות להתייחס לגופן כאל אתר של התנגדות לציוויים התרבותיים הפטריארכליים, כאשר המפגש עם ההומור מאפשר מרחב לביטוי סובייקטיבי של החוויה הנשית אימהית המעודד חוויית שחרור עצמית.

דוגמא אופיינית לפארודיה כזאת מתבטאת בפוסט שפורסם בתאריך 17.4.21, שבו ישנו שילוב פארודי של קודש וחול המאתגר את המקובל. בפוסט מצוין "אלוהים שבשמיים, רק בקשה אחת לי אלייך: תבטל את כל מה שאכלתי היום, זה לא היה בכוונה". בפוסט זה מוצגת תפילה לכוח עליון שיעזור לכותבת במצוקתה הקשה אליה נקלעה. האפקט הקומי מתבטא בהמשך הפוסט - לביטול סך כל המאכלים שאכלה במהלך היום ולכך מוסיפה הדוברת שזה "לא היה בכוונה". רטוריקת התפילה משמשת פרודיה המבקרת את חשיבות ההקפדה על תזונה נכונה כפולחן חברתי. הדוברת משתמשת במושג הילדותי "לא בכוונה" מאחר ואין לאישה אובייקט שתוכל לפנות אליו כדי לחוס על התנהגותה האסורה. לפיכך, היא פונה לכוח עליון ומבקשת ממנו לבטל את המחיר שבאקט האכילה, קרי, ההשמנה. ווידוי זה ממחיש את פעולת האכילה כפרקטיקה הנתפסת כמעשה "רע" שיש לה מחיר, אך כל תפיסה זו מושמת ללעג.

העיסוק בגוף הנשי מומחש גם בפוסט שפורסם בתאריך 20.4.21 בו מתואר שיח בין אם לביתה בת ה-8. המילה הראשונה שמצינת היא "במחזור...". השימוש במילה זו ממקם את הקוראות בסיטואציה המוכרת להן, פרקטיקה נשית המלווה אותן עד סוף גיל הפריון. הפוסט ממשך: "נכנסת לשירותים פותחת פד. בת ה-8: אמא? את אוכלת חטיף בשירותים?". כלומר, בתה של הכותבת חושבת שהאם מסתירה אכילת חטיף, מעשה הנחשב אסור בעיני הילדה, המחזק את התפיסה החברתית שאכילת ממתק היא מעשה "רע". אך בניגוד לדוגמא הקודמת שעסקה באכילה, כאן מודגמת פרקטיקה נוספת הקשורה להסתרה - הסתרת המחזור הנשי. זהו נושא שלא מדברים עליו בפרהסיה ונתפס בחברה הפטריארכלית כטמא (קמה וברק-ברנדס, 2012). השימוש בנושא זה בבדיחות בהן ילדים מופיעים מתחבר לפריון האישי ולהנגדה אל מול הטמא והמלוכלך המיוצג בתרבות המערבית. חוסר המבוכה מהעיסוק במחזור היא קריאה לאיתגור התפיסה המקובלת על הפרשות האישה, מעודד רפלקסיביות ומחשבה מחודשת על המחזור כחלק מזהות האם. נוי, אמא לשניים (בת 36) מתארת את פרשנותה למפגש עם ההומור הגופני ואת חוויית השחרור באמצעות קריאת התכנים בקהילה:

העולם נותן לאישה איזושהי סטיגמה - את יפה, את מטופחת, את לא מפליצה. וואלה באה קבוצה של נשים וזה לא אישה אחת, שתיים, זה פאקינג חצי מיליון נשים כבר. שאת פתאום קולטת שוואלה את בדיוק כמוני וזה מגניב וזה בסדר להיות ככה. זה מפלט כזה שאומר לך 'את בסדר, העולם דפוק' זה סוג של צרת רבים נחמת טיפשים. אז זה המקום של "מאמאצחיק" בשבילי, זו קבוצה שמפשיטה אותך מכל החארטה, מכל המסכות שהחברה מתעקשת להלביש עלייך.

נויה בוחרת להשתמש במושג "מפשיטה", המעיד לרוב על אקט ברוטלי, כוחני, בדרך כלל משתמשים בו בתיאור מעשה של כפייה ואונס, כדי להמחיש את חווייתה החיובית במפגש עם תכנים המתארים את מה שלא מדברים עליהם - שימור, טיפוח והפרשות הגוף הנשי. היא מכנה את דרישות החברה כמסכות שהתרבות הפטריארכלית מלבישה על נשים ואימהות. באמצעות המפגש עם התכנים בקהילה גופה של האישה "מופשט" עד לכדי עירום מדומיין. בחשיפה הפומבית חשות האימהות שחרור עצמי והתרסה כנגד שליטת התרבות הפטריארכלית על גופן. תופעה מעניינת הנוגעת לשיח אודות הפרשות הגוף באה לידי ביטוי בכל הראיונות באזכור של פוסט פופולרי וזכור ביותר. הוא עוסק (בהיעדר) בבושה המהולה בהומור ובתחושת שחרור. האימהות העזו לספר אותו בראיונות והן מזכירות אותו בשיחות עם אימהות אחרות, אולם הפוסט מעולם לא הועלה לעמודים הציבוריים-פומביים של הקהילה, דבר שמעלה את השאלה על גבולות השיח הפנימי והחיצוני של אותו מרחב אימהי מקוון. נוי מתארת את הפוסט כך:

הפוסט הזה שהיא לקחה כדור משלשל וחרבנה בים ובאו אליה דגים.. ליווה אותי בשיחות ובפגישות עם אנשים שיש לך מלא על מה לדבר עליו... אנחנו מדברות על זה אנחנו צוחקות על זה. אנחנו מעלות חלקים.. גם לאנשים שלא קשורים ל"מאמאצחיק". ואגב הן צחקו יותר... הן היו יותר בהלם של איך מישהי מעזה לספר את זה קבל עם ועדה. זה עוד פעם, לשבור את התדמית הזאת של האישה המושלמת שמפליצה ריח של ורדים.

הומור זה העוסק בבזות (קריסטבה, 2005), שהוא הדבר המלוכלך, המוכחש, הטמא, הבלתי ניתן לטיהור שנובע מגופו של האדם, ומהווה מצב ביניים של גם אני וגם לא אני, מבטא את הגישה הפמיניסטית הרואה בדימויי גוף כמבנים תרבותיים, תוצרים של שיח, ולא מהות טבעית אוניברסלית. פירוק ההבניה התרבותית של דימויי הגוף הנשי תוך הצבת הבניה תרבותית חלופית

יוצרת מאבק תרבותי של התרסה והתנגדות לשיח ההגמוני פטריארכלי (Wolff, 1987). לפיכך, האימהות בקהילה מציגות את הטאבו המגולם בהפרשות הגוף והמחזור הנשי המסמן פרוץ כחלק מזהותן שאין להתעלם ממנו. באמצעות חשיפת הפרקטיקות המוסתרות שבתחזוקת הגוף הנשי, הכולל גם אכילת ממתקים ואכילה בהגזמה, באות לידי ביטוי חוויותיהן הסובייקטיביות של נשים ואימהות ובכך מתאפשרת להן חוויה של שחרור והזדהות עם זהות אימהית אותנטית.

דיון

במחקר הנוכחי, שביקש לבחון כיצד זהות אימהית בישראל מיוצגת, נתפסת ונחווית בקהילה המקוונת הפופולרית "מאמאצחיק", אותרו ארבע תמות שונות. הן מבטאות את זהותה של האם המוצגת בקהילה כמאתגרת מוסכמות חברתיות וחושפות את הפרקטיקות המשמשות לאתגור זה. התמה הראשונה, "אימהות חתרנית", חשפה את האם המבקשת להשתחרר ממודל "האם הטובה" לטובת תחושת שחרור מהאשמה העצמית. התמה השנייה, "האחוה הנשית מנצחת", מתארת תחושה של סולידריות, שותפות גורל והנכחת חשיבותה של החברות בין נשים לאם. התמה השלישית, "גברים כאובייקטים להעצמה נשית", מציגה את הגבר כאובייקט ומערער על הסימון של אידיאל הגבריות כבעלת הכוח. לעומתו, מועצמת האם ומנכיחה את כוחה הפיזי והנפשי. התמה הרביעית, "הגוף האימהי כאתר להתנגדות", מבטאת התרסה נוספת - כנגד השיח הדיסקורסיבי אודות הגוף הנשי בתרבות הפטריארכלית. היא נעשית באמצעות שיח סביב הפרקטיקות הנסתרות של תיחזוק הגוף הנשי. התמות, כאמור, מציגות פרקטיקות דיסקורסיביות וסימבוליות המתנגדות לשיח האימהי השמרני המקובל ברשתות החברתיות בישראל, הזוכות להכרה ולתמיכה בקרב הקהילה המקוונת הגדולה בישראל. תמות אלה מלמדות על פרקטיקה מרכזית שמתנהלת ברשת, של מופע זהות קרנבלי מקוון, וגם מאפשרות להציע מודל אימהי חדש העוסק הן בחציית הגבולות בנושאי הגוף הנשי הביולוגי והן בזהות החברתית האימהית החברתית, כפי שיוצג בהרחבה בהמשך הדיון.

תפיסה זו של אימהות חדשה החותרת נגד מוסד האימהות הפטריאכלית באה לביטוי בזהות האם החתרנית המוצגת בקהילה. היא מהווה אדפטציה ישראלית למושג "אימהות פורעת חוק" (mother outlaws) שטבעה אדריאן ריץ' (Rich, 1986) ו"אימהות מועצמת" של אנדריאה אוריילי (O'Reilly, 2021), המתארת אימוץ גישה פמיניסטית אימהית באמצעות פרקטיקות המתנגדות למוסד "האימהות הפטריארכלית". פרשנותן של האימהות את המפגש עם הזהות האימהית המוצגת בקהילה המקוונת, כפי שחזרה ועלתה בנייתו הראיונות, הן של ניכוס שיח צבאי גברי. המוסד הצבאי בתרבות הישראלית הוא גוף דומיננטי המבטא את התרבות הפטריארכלית הקולקטיבית הגברית. באמצעות ניכוס כוחו של השיח השליטי, האימהות מפעילות כוח נגד השליטה התרבותית פטריארכלית ומבטאות חציית גבול. בשימוש בפרקטיקה דיסקורסיבית זו האימהות מבטאות תחושת העצמה ושותפות גורל בשחרור מתפיסות תרבותיות פטריארכליות דכאניות בדמות אידיאל "האם הטובה". כלומר, מממצאי המחקר ניתן להסיק כי בבואנו לבחון את זהות "האימהות המועצמת" יש לתת משקל גם להיבטים תרבותיים ומקומיים בשיח ובפרקטיקות ההטמעה בתרבות זו וגם למרחב המקוון המאפשר זאת.

משילוב כל ארבעת התמות ניתן לטעון כי אסטרטגיית ההטמעה של זהות "האימהות המועצמת" שהוצגה בתמות השונות בקהילה הישראלית המקוונת נעשתה באמצעות מופע קרנבליסטי מקוון, נגיש ויום יומי (Bakhtin, 1986) בו מתממש הפוטנציאל החתרני של ההומור.

במופע זה מתהפכות כל המסגרות החברתיות והדיכוטומיות המקודשות ונוצרת ספירה חדשה. בקרנבל אין חלוקה למבצעים מול צופים, אלא לכל המשתתפים ישנה אפשרות להביע את עצמם באמצעות חווית "חיי קרנבל", שהיווה שהייה של החוקים והאיסורים מהחיים האמיתיים (מאירי, 2012). המרחב האוטופי המשוחרר מחוקי התרבות והמציאות מאפשר לאימהות לחוות פורקן, אסקפיזם יום יומי ושחרור מתחושות האשמה עצמית. לפיכך, בעמוד הפייסבוק "מאמאצחיק" "האימהות הטובה" עולה על המוקד ונחגגת זהות אימהית אלטרנטיבית כחלק מפרפורמנס של זהויות המשוחקות על ידי האימהות (זיו, 2007). באמצעות ההקצנה ההומוריסטית מנתצות האימהות את ההבניות התרבותיות השמרניות של אידיאל "האימהות הטובה" ובכך מאפשרות לאימהות בקהילה את החופש לבחור מתוך טווח רחב יותר של תפיסות בדבר הזהות האימהית הנכונה עבורן. כפי שנמצא בריאיונות לאורך התמות, האימהות מזהות את היסוד האותנטי עבורן בתוך ההומור המוקצן. פרשנות זו מחזקת את הטענה שהפוסטים בקהילה הינם למעשה מופע של זהויות פרפורמטיביות הנוצרות על ידי אימהות ולמען.

מאפייני הקרנבל והמרחב המקוון מאפשרים לאימהות לייצר מופעים של זהויות בהן חוקי המציאות אינם פועלים והגבולות נחצים, ובאמצעות כך הן מסוגלות לחוות תחושת פורקן ושחרור נוכח מציאות שאינה כובלת אותן לחוקים הביולוגיים והתרבותיים, כדוגמת המחיר שבאכילה. שיח הטאבו הגופני הוא גם חלק ממאפייניה הקרנבליים של הקהילה. עם זאת, תופעה מעניינת שעלתה מהמחקר הינה השימוש בשיח הטאבו במרחבים השונים של הקהילה. מצד אחד, הציבורי, החשוף לכל, ומצד שני הפרטי, קרי, הקהילה הסגורה המיועדת לנשים בלבד. העיסוק סביב המחזור הנשי שכיח ונמצא כי השיח מוצג הן במרחב הפרטי ובציבורי. לעומת זאת, עיסוק בהפרשות הגוף, כגון צואה, עלה באופן שכיח רק בריאיונות עם האימהות ולא נוכח במרחב הציבורי של הקהילה בעמודי האינסטגרם והפייסבוק. האימהות השתמשו באזכור פוסט העוסק בטאבו גופני כאקט לביטוי האופי החתרני של שיח הטאבו בקהילה. ייתכן כי הסיבה לכך נעוצה בהצדקת השיח סביבו, בעוד העיסוק במחזור הנשי בקהילה הוא חלק מזהות נשית המקושרת לפיריון ולכוחה הנשי של האם כמולידה ובוראת, העיסוק בצואה הוא רק לשם החתרנות נגד ההסתרה והבושה סביב שיח הטאבו. לפיכך, מנהלות הקהילה שומרות על גבולות המרחב הקרנבליסטי ובכך מצמצמות את השיח אודות נושא זה למרחב הקהילה הסגורה, בה חוקי התרבות והמציאות המדומיינים לא חלים.

קהילת מאמאצחיק אינה בלעדית ואינה היחידה שאליה נחשפות הגולשות, אלא היא מהווה חלק מתרבות רשת מקיפה יותר שבה משתתפות הגולשות. המרואיינות שהשתתפו במחקר טענו כי הן נחשפות לקהילות ישראליות שונות שבהן מוצגת בשכיחות גבוהה האידיאל של "האם הטובה", כמו קהילות העוסקות בבישול ובלייף סטייל, שגם זוכות לפופולריות רבה ברשת החברתית. זה קורה גם בשל המאפיינים והארכיטקטורה של הרשתות החברתיות, הפועלות לפי אלגוריתמים המכוונים עוקבים כדי להגדיל את מספר הצפיות (Ab Kim, 2017). אולם חשוב לציין כי העוקבות ברשתות אינן פסיביות ואינן מקבלות את מה שמוצע להן כפי שהוא, אלא הן גולשות מודעות ופעילות בבחירת התכנים והקהילות שמתעצבות ברשתות החברתיות לפי סדר היום, הזהות וההזדהות עם התכנים, ובהתאם לאופי הפלורליסטי, הליברלי והמשתתף של תרבות הרשת (גינקנס, 2020).

מאפייניה הייחודיים של הקהילה הדיגיטלית - זמינות, תדירות והשתתפות של כמויות גדולות של נשים ואימהות במרחב המקוון, בשילוב התרבות המשתתפת (גינקנס, 2020), המאפשרת לקהל גדול לבטא עצמו במרחב הפתוח לביטוי עצמי, מחזקות את תחושת התודעה המשותפת ושותפות

הגורל עם אימהות רבות. לגודל הקהילה, שהיא הגדולה בישראל, גם ניתנה משמעות בקרב חברות הקהילה, כך שהלגיטימציה לחתור תחת מודלים אימהיים שמרניים ולייצר מודל מאתגר אחר, חדש, וייחודי לקהילות המקוונות הוא אפשרי. במחקר זה אנו מוצאים כי בעקבות ההתנהלות, המאפיינים והתפיסות של הקהילה הנחקרת, נוצר מודל אימהי חדש, אותו אנו מכנים מודל של "אימהות מקוונות פורצת גבולות". באמצעות אתגר וניתוח הגבולות של זהויות ופרקטיקות פטריארכליות, אימהות בקהילה המקוונת מעידות על תחושות העצמה, שחרור ושייכות. הן מוכיחות כי בתוך האקלים התרבותי של ימנו אימהות זקוקות למרחב ווירטואלי משלהן שבו הן יכולות ומעודדות לפרסם פוסטים חתרניים משל עצמן. בכך הן מעצבות בעצמן ולמען מודל של "אימהות פורצת גבולות", העובר דרך צריכת והפקת מופעים של זהות אימהית חתרנית ומועצמת כנגד נורמות וחוקים הנגזרים מהתרבות הפטריארכלית. אולם, יש לזכור כי מודל אימהי מקוון זה נותר במסגרת גבולות הקהילה והפרקטיקה הקרנבליסטית המקוונת, המאפשרת שחרור והפרת הסדר לזמן ומקום מסוים ברשת. מודל זה אינו מתאר אמא "טובה", אמא "רעה" או אמא "טובה דיה", כפי שהוצגו במחקרים קודמים (Pedersen, 2016), אלא מודל זה מתאר אמא "חתרנית". כלומר, זו אמא אחרת, שמערערת את המוסכמות החברתיות והתרבותיות של התפקיד האימהי, הגוף הנשי וההבדל בין המינים, במרחב המקוון.

בהמשך לממצאים שמלמדים על תחושת העצמה, שייכות, סולידריות אימהית וניתוח השיח הגופני הדכאני במרחב וירטואלי ובמופע קרנבלי, נדרשים מחקרים נוספים שיבחנו גם את ההפנמה ואת אפשרות היציאה של מודל מקוון ופורץ גבולות זה למרחב הממשי – למציאות החיים. כמו כן, נדרשת בחינה נוספת של קבוצות אחרות, מקוונת ופיזיות, שייתכן ומציגות זהות אמהית משלימה או אחרת. כמו כן, למרות השונות שהוצגה ביחס לאימהות מהקהילה הפרשנית שהתראיינו במחקר הנוכחי, ייתכן שלא הוצגו כל מכלול הדעות והפרספקטיבות. יתכן שהאימהות המשכילות והעובדות שרואיינו חשו תחושת העצמה מעצם זהותן ומעמדן, כך שאימהות מדמוגרפיה אחרת לא יבטאו זאת. על כן, מומלץ ליצור במחקר המשך השוואה על ידי איתור ובחינה של עמודי פייסבוק ואינסטגרם בעלי מאפיינים דומים אך עם אוכלוסיות מחקר אחרות. בנוסף, המחקר הנוכחי השתמש בשיטות מחקר איכותניות. מחקרים נוספים יכולים להוסיף גם היבטים כמותיים למיפוי המאפיינים של קבוצות מאתגרות חברתיות מסוג זה ולבחון קשרים סטטיסטיים נוספים בין תכונות העמוד להתנהלות המשתתפים.

מקורות

אהרוני, מי (2020). לבייש ולא להתבייש: רפרטואר של פעולות כוחניות אזרחיות ברשת החברתית בתחום הפגיעות המיניות. *סוגיות חברתיות בישראל*, 29 (1), 41-84.

בארת, ר' (2003). הרטוריקה של הדימוי. בתוך ת' ליבס ומ' טלמון (עורכות), *תקשורת כתרבות: טלוויזיה בסביבה של חיי היומיום – מקראה* (כרך א, עמ' 303 – 337). האוניברסיטה הפתוחה.

גולדין, ס' (2006). טכנולוגיות של אושר: ניהול פריון במדינת רווחה מעודדת ילודה, בתוך י' יונה וא' קמפ (עורכים). *פערי אזרחות: הגירה פריון וזהות בישראל*, (עמ' 167-168). מכון ון ליר.

- ג'ניקנס, ה' (2020). התלכדות תרבותית זירת התנגשויות בין מדיה ישנים למדיה חדשים. עם עובד.
- דה בובאר, ס' (2001 [1949]). המין השני. (כרך ראשון: העובדות והמיתוסים). (ש' פרמינגר תרגום).
בבל.
- זיו, ע' (2007). גיודית באטלר- צרות של מגדר. בתוך נ' ינאי, ת' אלמור, א' לובין, ח' נווה (עורכות)
דרכים לחשיבה פמיניסטית – מבוא ללימודי מגדר (עמ' 619-661). האוניברסיטה הפתוחה.
יום טוב, ש' (2021, 18 דצמבר). פייסבוק מגלה: מאמאצחיק או פישפשוק? זו הקבוצה הגדולה
בישראל. Ice. <https://www.ice.co.il/research/news/article/838157>
- לב-און, א' (עורך) (2015). קהילות מקוונות. רסלינג.
- לביא, ע', פוגל-ביז'ואוי, ס', ובנימין, א' (2018). דבר העורכות. ביטחון סוציאלי, 103, 5-25.
- מאירי, ג' (2012). הר געש סמפטי: פרודיה, הומור ואוונגרד בשירת דוד אבידן. הוצאת הקיבוץ
המאוחד.
- מן, י' (2017). הורים במלכוד אחריות המדינה לחינוך וטיפול בגיל הרך בישראל. שדולת הנשים
בישראל.
- פרוני, א' (2009). אימהות, מבט מהפסיכואנליזה וממקום אחר. מכון ון ליר בירושלים, הקיבוץ
המאוחד.
- קריסטבה, ז' (2005). כוחות האימה- מסה על הבזות. רסלינג.
- רגב, מ' (2011). סוציולוגיה של התרבות: מבוא כללי. האוניברסיטה הפתוחה.
- Aharoni, M. (2014). Eliciting "kosher emotions" in ultra-orthodox Jewish women's film. In: M. Moshe (ed.) *The Emotions Industry* (Ch. 6 pp. 95–116). Nova Publishers.
- Ah Kim, S. (2017). Social media algorithms: why you see what you, *Georgetown Law Technology Review*, 2 (1), 147-154.
- Arnold, B. L. (2014). I don't know where I end, and you begin challenging boundaries of the self and intensive mothering. In L.R. Ennis, (Ed). *Intensive mothering: The cultural contradictions of modern motherhood*, (pp. 47-65). Demeter Press.
- Bakhtin, M. (1968). *Rabelais and his world*. Indiana University Press.
- Bakhtin, M. M. (1986). The Bildungsroman and its Significance in the History of Realism. *Speech genres and other late essays*, 10, 21.
- Choi, P., Henshaw, C., Baker, S., & Tree, J. (2005). Supermum, superwife, supereverything: performing femininity in the transition to motherhood. *Journal of reproductive and infant psychology*, 23(2), 167-180.

- Cook, J., & Hasmath, R. (2014). The discursive construction and performance of gendered identity on social media. *Current Sociology*, 62(7), 975–993.
- De los Santos, T. M., Amaro, L. M., & Joseph, N. T. (2019). Social comparison and emotion across social networking sites for mothers. *Communication Reports*, 32(2), 82-97.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y.S. (Eds.). (2011). *The Sage handbook of qualitative research*. Sage.
- Drentea, P., & Moren-Cross, J. L. (2005). Social capital and social support on the web: the case of an internet mother site. *Sociology of health & illness*, 27(7), 920-943.
- Gaskell, G. (2000). Individual and Group Interviewing. In M.W. Bauer, and G. Gaskell (eds.) *Qualitative Researching with Text, Image, and Sound: A Practical Handbook*. 38–48. Sage.
- Ghadery, F. (2019). # Metoo—has the ‘sisterhood’ finally become global or just another product of neoliberal feminism? *Transnational Legal Theory*, 10(2), 252-274.
- Hays, S. (1996). *The cultural contradictions of motherhood*. Yale University Press.
- Hilbrecht, M., Shaw, S.M., Johnson, L.C., & Andrey, J. (2008). ‘I’m home for the kids’: contradictory implications for work–life balance of teleworking mothers. *Gender, Work & Organization*, 15(5), 454-476.
- Kim, J., Ahn, J., & Vitak, J. (2015). Korean mothers’ KakaoStory use and its relationship to psychological well-being. *First Monday*.
- Kozinets, R. (2010). *Netnography: Redefined*. Sage.
- Lemish, D. (2003). Spice world: Constructing femininity the popular way. *Popular Music & Society*, 26(1), 17-29.
- Lentin, R. (2014). The feminization of stigma in the relationship between Israelis and Shoah survivors. In: E. Fuchs (ed.) *Israeli feminist scholarship: Gender, Zionism, and difference*. (pp. 117-141). University of Texas press.

- Maguire, M., & Delahunt, B. (2017). Doing a thematic analysis: A practical, step-by-step guide for learning and teaching scholars. *All Ireland Journal of Higher Education*, 9.(3)
- McGoldrick, M., & Carter, B. (2001). Advances in coaching: Family therapy with one person. *Journal of Marital and Family Therapy*, 27(3), 281-300.
- Moshe, M., & Aharoni, M. (2020). The Silent Women: The Representation of Israeli Female Soldiers in Israeli Women's Films, *Journal of Screenwriting*, 11(3), 313–329.
- Oliver, N. L. (2011). *The supermom syndrome: An intervention against the need to be king of the mothering mountain*. Victoria, Canada: Royal Roads University.
- O'Reilly, A. (2021). *Matricentric Feminism: Theory, Activism, Practice*. Demeter Press.
- Orton-Johnson, K. (2017). Mummy blogs and representations of motherhood: "Bad mummies" and their readers. *Social Media+ Society*, 3(2),
- Pedersen, S. (2016). The good, the bad, and the 'good enough' mother on the UK parenting forum Mumsnet. *Women's Studies International Forum*, 59, 32-38. Pergamon.
- Petersen, E.J. (2015). Mommy bloggers as rebels and community builders: A generic description. *Journal of the Motherhood Initiative for Research and Community Involvement*, 6(1).
- Phoenix, A. E., Woollett, A. E., & Lloyd, E. (Eds). (1991). *Motherhood: Meanings, practices, and ideologies*. Sage Publications, Inc.
- Rich, A. (1986). *Of women born: Motherhood as experience and instruction*. W.W. Norton.
- Seidman, I. E. (1991). *Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and the social sciences*. Teachers College Press.

- Stone, K. (2016). Comic revisions? Motherhood and women's comedy in contemporary Germany. *Feminist Media Studies*, 16 (6), 1014-1028.
- Tardy, R. W. (2000). "But I Am a Good Mom" The Social Construction of Motherhood through Health-Care Conversations. *Journal of Contemporary Ethnography*, 29(4), 433-473.
- Valtchanov, B.L., Parry, D.C., & Glover, T.D. (2016). From "Fakebooking" and "Flaming" to a "Mom's Support Network." In B.L. Arnold & B. Martin (Eds.). *Taking the Village Online: Mothers, Motherhood, and social media* (pp. 135-152). Demeter Press.
- Wolf, N. (2002). *The Beauty Myth: How Images of Beauty Are Used Against Women*. Harper Perennial
- Wolff, J. (1987). The Ideology of Autonomous Art, in R. Leppert & S. McClary (ed.), *Music and Society* (pp. 1-12.). Cambridge: Cambridge University Press.